

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli
Araştırma Merkezi

**I. Türk Kültürü ve
Hacı Bektaş Veli
Sempozyumu Bildirileri**
(22 - 24 Ekim - 1998)

ANKARA - 1999

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KIZILBAŞ ALEVÎ DEDELERİ

Ali YAMAN

Araştırmacı - Yazar

Anadolu Aleviliği'nin günümüze ulaşmasında temel öneme sahip Kızılbaş Alevî dedeleri ve onların Türkiye'de yaşayan pek çok insan için bilinmeyen yönlerine değinmeden önce Anadolu Aleviliği ile ilgili genel bir değerlendirme sanırım yararlı olacaktır. Bugüne kadar, Anadolu Aleviliği'nin oluşumu ve kökenleri üzerine Ortantalistlerce, yabancı misyonerlerce, gezginlerce ve yerli araştırmacılarca çok yazıldı çizildi, birtakım tezler öne sürüldü. Kimisi, Anadolu'daki Alevî topluluklar Hıristiyan unsurların ardıllarıdır(1) derken, kimi onu Fars uygarlığının İslâm'ı baltalamak için yarattığı yıkıcı bir akım olarak,(2) kimi de İslâm'ın özü olarak(3) yorumladı. Gün oldu ideolojik gruplaşmalara kurban edildi. Konu sağ-sol meselesi, Türk-Kürt meselesi, Alevî-Sünnî meselesi bağlamında anlaşılmaya çalışıldı. Sonuç olarak herkes konuyu kendine göre yorumladı. Özellikle 1980'lerin sonlarında Alevilikle ilgili yayınlarda adeta bir

patlama yaşandı. Bu yayın patlaması kısa sürede sönen bir balon olmaktan öteye gidemedi, çünkü bilimsel yöntemden habersiz olan birçok araştırmacı bu zamana kadar yapılmış literatürü tarama ihtiyacını bile duymaksızın konunun daha da karmaşık hale gelmesine katkıda buldular. Sonuçta çeşit çeşit Alevilik tanımı ortaya çıktı: "mezheptir, meşreptir, dindir, tarikattır, yoldur, yaşam biçimidir vb." Üniversitelerin ve devlet kurumlarının konuya sağlıklı bir şekilde yaklaşmamasının doğal bir sonucu olarak konu istismara açık bir alan haline aldı. Bu istismar bugün de Alevîlere hizmet iddiasında olanlar tarafından bile yapılabilmektedir. Bu istismarın öntüne geçebilecek olan bilimsel araştırmalara, samimiyet sahibi Alevî olsun Sünnî olsun canlılara olan gereksinim her geçen gün artmaktadır.

Burada ilahiyatçı kimi kalem sahiplerine olan serzenişimizi de bu zamana kadar ki umursamaz ve yanlış bakış açılarından dolayı dile getirmek istiyorum. Bu zamana kadar olaya hak-batıl aynı biçiminde bakan ve kendi inançlarını "hak" Alevî kitlelerin inançlarını kendilerince "batıl" sayan bir çok yayın yapılmış(4) ve bu yayınlar Alevî-Sünnî kitleleri birbirlerinden uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramamışlardır. Olaya sadece dinsel perspektiften bakılması kaçınılmaz olarak bu sonucu yol açmıştır. Oysa ki olaya sosyolojik ve sosyal tarih perspektifinden bakılması böyle bir yanlış çıkışı önleyebilir, hak-batıl, doğru yanlış şeklindeki subjektif yargıları bertaraf edebilirdi. Ancak maalesef özellikle ilahiyat kökenli araştırmacılar bu yanlış düşmekten kurtulamamışlardır. Ancak bugün gelinen noktada Sünnî camianın da Aleviliği anlamaya çalışması oldukça önemli bir gelişmedir.(5) Sünnîler Alevî, Alevîler Sünnî yapılamayacağına ve bu zamana kadar yapılmadığına göre karşılıklı yanlış önyargılar bırakılmalı ve her inanç sahibi oldukları gibi kabul edilmelidir. Toplumsal olaylara kendi etnik kökenimiz ve inançlarımızın etkisi dışında yaklaşmamız şarttır. Aynı şekilde İslâmci basın olarak adlandırılan yayın organlarında da olaya aynı perspektiften yaklaşılmaktadır. Kendi okurlarına yönelik bazen Alevî-Sünnî meselesini

kaşryan tarzda başlıklarla yayınlar yapabilmektedirler. Ben bu konuyu zaman zaman 1994-1995 yıllarında Cem Dergisi'nde yayınlanan makalelerimde ele almıştım.

Bu çalışmamızda iki noktayı öncelikle vurgulamak istiyorum:

1. Anadolu Aleviliği gibi çok karmaşık ve farklı bilim dallarının alanına giren bir konuyu ele alırken sunacağım özet ve bazen genellenmiş ifadeler yanlış anlamlara yol açabilir. Ne yapalım sosyal bilimleri, temel bilimlerden ayıran bu farkı kabul etmek zorundayız. Genel doğrular ve yasalardan çok eğilimlere ulaşmamız sözkonusu. Bu çalışmada Anadolu Aleviliği'nin temel kurumlarından "Dedelik Kurumu" üzerinde bu çalışmamda çok geniş olan bu konu özetlenmeye çalışılacağından yanlış anlaşılmanayı ümit ediyorum.

2. Bir diğer nokta ise Alevilik konusunun, Sünnilikle ilgili çalışmalar gözönüne alındığında oldukça bakir kalmış ve ihmal edilmiş bir alan olduğunu görmekteyiz. Üniversiteler ve devletin ilgili kurumları bu konuda oldukça kötü bir sınav vermişler, bu konuya duyarısız kalmışlardır. Alevilerce kurulan dernek ve vakıflar da bu konuda üzerlerine düşen görevleri yerine getirmemişlerdir. Bu durumda devreye ideolojik kaygılarla kaleme alınmış çalışmalar girmiş, konu iyice içinden çıkamaz bir hale gelmiştir. Bu toz duman arasında sade vatandaş gerçek anlamda Alevilik araştırmaları ile değil, yandaşlar ve karşıtılar şeklinde bir aynın gösteren tarafgir kişilerin görüşleri işe karşılaşmaktadırlar. Yaşanan kavram kargaşasının, "İslâm'ın içinde mi İslâm'ın dışında mı?" şeklinde boş tartışmaların önemli bir nedeni de bu durumdur. Yaşanan sözde araştırma kitapları furçasının da yardımıyla kasıtlı olarak "Alevilik İslâm'ın dışındadır." şeklinde bir iddia öne sürülmüş bulunmaktadır. Hemen belirtelim bu iddia hem sosyolojik olarak hem de tarihsel olarak sakat bir iddiadır. Alevileri İslâm dışı sayan iki zihniyet vardır Bunlar aşırı İslâmcılar ve bazı ateist/sol eğilimlidirler. Aşırı İslâmcılara göre Alevilik "sapık bir inanç"tır. Bunlar "mum söndü" yaparlar. Alevî kökenli olan ve olmayan ateist/sol zihniyete göre ise Alevilik İs-

lâm'ın içinde olamaz. onlar İslâm denince Sünnî İslâmî anlarlar, İslâm'a karşı belirgin bir antipatileri olduğu söylenebilir. Bu iki düşüncede doğru değildir ve duygusaldır. Oysa Aleviler'in tamamına yakını kendilerini İslâm'ın içinde sayarlar, ama burada kastedilen Sünnî İslâm inancı değildir. Onların kendilerine göre İslâmî anlayışları vardır. Ben Anadolu Aleviliği'nin Prof. Irene Melikoff ve Prof. A. Yaşar Ocak gibi heterodoksi problemi çerçevesinde anlaşılabilceğine inanıyorum. Bugüne kadar yapılmış Fuat Köprülü, Claude Cahen, Ömer Lütfü Barkan, F.W. Hasluck gibi değerli araştırmacıların bu alandaki araştırmalara yaptığı katkılar da bizi bu noktaya getirmektedir. olaya birtakım ideolojik ve dinsel kaygılardan uzak olarak bakabilirsek bu sonuca varmamız kaçınılmazdır.

Bugün öncelikle yapılması gereken husus Anadolu-muzun herbiri ayrı ayrı gerçekleri sahipleri olan değişik etnik,dinsel grupların ve alt gruplarının bütün yönleriyle ve önyargısız olarak ele alınmasıdır. Bu durum kimseyi rahatsız edecek birşey de değildir. Bu ülke herhangi bir grubun tekelinde değildir. Bu ülkeyi aslında güzel kılan bu farklılıklardan oluşan ve bazen mozayik olarak da ifade edilen sosyal yapılanmadır. Çok acıdır ki her geçen dakika, bu engin hazineden yani Anadolu'da bulunan değerlerimizden birçoğunu yok ediyor. Yakında sosyolog/etnolog/antropolog araştırmacılar Anadolu'daki otantik yapının yok olmasıyla araştırılması gereken birçok değerini yokluğu gerçeğiyle yüzyüze gelecekler. Tüm bu işleyen yok olma sürecine karşın bu işe gönül vermiş az sayıda araştırmacı dışında kimse de konuya ilgi duymuyor. Üniversiteler ilgisiz, devlet ilgisiz, demekler/vakıflar vb. kurumlar ilgisiz. Ne yazık ki, Devletin en üst kademelerinden tutun da en alt kademelerine kadar özellikle Alevilik konusunda büyük bir bilgisizlik hakimdir. Türkiye ile ilgili yabancı araştırmaların büyük bir bölümünde ve ansiklopedik çalışmalarda da bu konu ihmale uğramıştır. Ancak sevindirici olarak dünyanın değişik üniversitelerinde yerli-yabancı araştırmacıların giderek arttığını görmekteyiz. Araştırmacıların artmasının uzun vade-

de yararlı sonuçlar getireceği muhakkaktır. Türkiye'de bazı kişi ve kurumların "Efendim yabancılar bu konuyla kasıtlı olarak ilgileniyor, bunun içinde başka amaçlar var." gibi sözleri pek tutarlı bir yaklaşım olmasa gerek. Sen burada konuyu araştırmayacaksın, bilimsel araştırma kurumlarını bu konuya uzak tutacaksın, sonra da bu sözleri söyleyeceksin. Eğer böyle kurumlar kurulmazsa bunu kuranlara da birşey söyleme hakkını kendimizde bulamayız. Ne yazık ki Alevî-Sünnî, Türk-Kürt vb. bazı konular aşırı derecede politize olmuş durumda. Bu politizasyon ise bu konuların sağlıklı bir şekilde araştırılmasının önünde en büyük engeli oluşturuyor.

Anadolu Aleviliği incelenirken dikkate alınması gereken ve bilimsel araştırmalarca artık kesinlik kazanmış bulunan şu nokta, konuya nasıl yaklaşılacağını göstermek bakımından oldukça önemlidir. Çünkü bu önemli nokta kavranmaksızın, Anadolu'da Alevilik konusu anlaşılacak gibi, bu yanlış temel üzerine bina edilecek açıklamalar da doğal olarak bilimsellikten uzak, yanlış bilgileri içerecektir. *Anadolu'da Alevilik-Bektaşilik konusu ancak, Türk kitlelerinin anayurtlarından göç etmeleri sırasında ve son olarak geldikleri Küçük Asya'da yani Anadolu'da karşılaşmış buldukları, dinsel ve kültürel akımlar anlaşılacak suretiyle ele alınabilir. 'Demek ki Anadolu'da Alevilik-Bektaşilik'in kökenini, sadece Sünnî-Şii bölünmesine kaynaklık eden olaylarda aramak tarihsel ve sosyolojik olarak biçbir geçerliliğe sahip bulunmamaktadır. Bize göre konu üzerinde yerli-yabancı bilimsel araştırmaların bugün ulaştığı sonuç budur.(6) Türk kitlelerin yüzyıllara yayılan zaman sürecinde ve farklı coğrafyalarda, farklı inançlar ve kültürlere sahip halklarla ilişkide bulunmaları sonucunda oluşan bu dinsel ve kültürel senkretizm(7) Aleviliğin anlaşılabilmesinin yegâne anahtarıdır.*

Kısaca tanımlamak gerekirse, *Anadolu Aleviliği işte bu senkretizm sonucunda oluşmuş bulunan heterodoks (8) bir İslâm anlayışıdır. Bu heterodoks İslâm anlayışı, tarihsel ve sosyal koşulların doğal bir sonucu olarak, kitabi olmaktan çok sözlü geleneğe dayalı, eski inançların*

ve mitolojinin İslâmî şekiller altında yaşamağa devam ettiği bir halk İslâmlığıdır.

Anadolu Aleviliği'nin sosyal ve dinsel yapılanmasında temel öneme sahip kurumlardan en önemlisi "Dedelik Kurumu"dur. 19. Yüzyıl sonlarında Anadolu'da yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrası giderek artan oranda yaşanan kırdan kente göç olgusu nedeniyle, zayıflamış olan bu kurum, Anadolu'da Aleviliğin günümüze ulaşmasında birinci derecede rol oynamıştır. Bu bakımdan Anadolu'da Alevilik konusunun anlaşılabilmesinde bu kurum anahtar role sahiptir desek fazla abartmış olmayız. Biz bu bildirimizde belli bir dönem çok önemli işlevler görmüş bu sosyal kurum hakkında bazı temel bilgiler sunmak ve bazı önemli noktalar üzerinde durmak istiyoruz. Bu yüzyılın başından itibaren bu kurum ve işlevleri giderek zayıflamaya başlamış, bugün artık işlevsiz ancak temsilcilerin yani Dedelerin ve muhatapların yani Taliplerin varolduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Bugün içinde bulunulan durum bu kurum bakımından da bir geçiş aşamasını simgelemektedir. Eski etkili işlevlerine kavuşmaları olanaksız olan bu kuruma bugünün toplumsal yapısının ne gibi roller vereceğini veya işlevsiz tarihi malolmuş bir kurum haline alıp almayacağını zaman gösterecektir. Çalışmamızın sonundaki Tablo I'den de anlaşılacağı üzere taliplerin ancak %27.34'ü Alevilikle ilgili bilgilerini Dedelerden sağlamışlardır. Oysa kentlere göçmeden önce hiç şüphe yok ki bu oran %100'dü. Ayrıca yine Tablo II'de görüleceği üzere talipler Dedeleri eleştirir nitelikli yanıtlar verebilmektedir ki, bu da Dedelerin talipler üzerindeki otoritelerinin zayıflamasının doğal bir sonucudur.

Aleviliğin bu kutsal kurumunu ele alırken dikkate alacağımız kaynakları da dört grup halinde sıralayabiliriz:

1. Aleviliğin özellikle inanç esaslarının yer aldığı "BUYRUK" kitapları.

2. Ocakzade Dede ailelerine ait "Şecereler".

3. Yerli ve yabancı araştırmacılarca hazırlanmış tez, kitap ve makaleler.

4. Erzincan'ın Ocak Köyü Hıdr Abdal Sultan Dergahı, İstanbul Üsküdar'da bulunan Karaca Ahmet Sultan Dergahı ve Göztepe'de bulunan şahkulu Sultan Dergahı'nda yaptığım araştırmalar sırasında görüştüğüm Dedeler ve Taliplerden aldığı bilgiler.

Maalesef Dedelik kurumuna ilişkin çalışmalar oldukça sınırlı düzeydedir. Dedelik kurumuna ilişkin giriş niteliğinde de olsa bilgiler sunulmasını amaçladığım yüksek lisans tez çalışmam da bu konuda yapılmış bir çalışmadır. Ben bunu bir Dede ailesine mensup olmam ve de çok kik yaşlardan beri bu konularda araştırma merakım nedeniyle bir görev saydım. Bu görevi yerine getirirken bilimsel yöntemden ödün vermeksizin olgulara tespite ve objektif olmaya çalıştım. Bu amaçlara ne derece ulaşıp ulaşmadığımız zamanla konu değerli uzmanlarca değerlendirilecektir.

Dedelik kurumu ile ilgili bilimsel çalışmaların ve toplantıların sayısı da yok denecek kadar azdır. Bu konuda bazı örnekler verilebilir ki bunlar da bilimsel verilerin sunulduğu toplantılardan uzaktır. 33. Geleneksel Hacı Bektaş Veli'yi Anma Törenleri erevsinde 17 Ağustos 1996'da Nejat Birdoğan, Hüseyin Gazi Metin, Hıdr Temel, Aziz Yalçın ve şahin Ulusoy'un katıldıkları "*Alevi-Bektaş Düşüncesinde Dedelik Kurumu'nun Konumu*" adlı bir panel düzenlenmiştir. Ayrıca İşlami İlimler Araştırmalar Vakfı'nın 23 Kasım 1997'de düzenlediği "Alevilik" Sempozyumunda İngiliz Antropolog David Shankland oldukça yüzeysel veriler içeren "*Alevilik'te Dede ve Talip Arasındaki Değerisen İlişkiler Hakkında Bir İnceleme*" adlı bir tebliğ sunmuştur. Dedelerin gün geçtikçe azalmaları bu konuda bir an önce araştırmalar yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca varolanların da kentleşmenin yarattığı değerikliklerden dolayı otantik bilgilerin elde edilmesinde yarattığı zorluklara da biz araştırmalarımızı sırasında bizzat şahit olduk. Yine ortak araştırmalar yürüttüğüm dostum Dr. Ali Aktaş'la birlikte İstanbul'da önemli Alevi merkezlerinden olan şahkulu Sultan Dergahı

hı'nda yaptığımız anketlerde yeralan Dedelerle ilgili sorulara katılımcıların verdiği yanıtlarda Dedelerin zayıflayan rollerini açıkça ortaya koyduklarını söyleyebiliriz. Bu araştırma sonuçlarını içeren bazı veriler bu çalışmanın sonunda sunulacaktır.

Tabi ki Alevilerde dinsel ve sosyal hiyerarşının en üst noktasında bulunan dedelerin bu rollerindeki zayıflamanın kökenlerini ayrıntılı olarak ele almak gerekmektedir. Bu zayıflamada en büyük etken g olgusudur. Cumhuriyetin kurulması sonrası yaşanan kırdan kente göç olgusu Dede-Talip ilişkilerini parçalamış, Dedelerin taliplere karşı görevleri cumhuriyetin kurumlarına yapılar hale gelmiştir. Burada suçlu ne Dedeler, ne de Taliplerdir. Araştırmanın sırasında "*Nerede eski Dedeler veya nerede eski Talipler*" gibi sözleri çok duydum.

"SIR" KONUSU

Bu arada konuya başlamadan önce Alevi Dedelerinin çok ilginç ve araştırmacılar için oldukça sorun yaratan bazı özelliklerinden de kısaca söz etmek istiyorum. Bu noktada en önemli husus "sır" konusudur. "Sırın faş etmek" sözkonusu olmaz. Sırın herkese açıklanmaması hem "Buyruk" kitaplarında yazılıdır, hem de Dedeler tarafından Cem'lerde sürekli vurgulanır. Sır Kızılbaş Aleviliğin sıkı yapılanmasını tamamlayan onu dış etkilerden koruyan adete bir kabul işlevi grmştir.(9) Aleviliğe ilişkin bilgiler yani "sır" herkese açıklanmaz. Kutsal bilginin yabancı unsurlardan korunabilmesi için hassas olmak gereklidir, Alevi olmayanlara bu bilgi yasak olduğu gibi Alevilerinde Dede olsun Talip olsun bu bilgiyi kendilerinden olmayanlara açıklamaları yasaktır. İşte kısaca zetlemeğe çalıştığım bu nedenlerden ttri dedelerden kapsamlı bilgi alabilmek oldukça zordur. Tabi burada Nusayriiler yada Arap Alevileri'nden ve onlarda Dede'nin işlevlerini yerine getiren "şeyh"lerden szetmiyorum. Onlarda dinsel ibadetlerde ve uygulamada Kızılbaş Aleviler göre önemli farklılıklar dikkat çekiyor. Hatay (İskenderun) bölgesinde yaşayan Nusayri Aleviler, Anadolu'nun değerik yörelerinde yaşayan Tahtacı, Çepni, Amucalı gibi

adlarla da bilinen ve genel olarak Kızılbaş Aleviler diye adlandırığımız topluluklardan bazı farklılıklara sahip bir inanç yapısına sahiptirler. Onları da aynı olarak incelemek gerekir. Burada konumuz Kızılbaş Aleviler olduğundan Nusayrilere ve Dedebabalara bağlı Bektaşilerden söz etmeyeceğiz.

"DİL" KONUSU

Bir diğer önemli nokta ise Dedelerin konuşmalarında deyim yerindeyse âdeta kendilerine özgü bir terminolojileri vardır. bu terminoloji kavranmaksızın onlardan sağlanan bilgileri anlamak mümkün olmayacaktır. Dedelerden sağlanacak bilgiler ancak onların kullandıkları dilin anlaşılabilmesiyle olanaklıdır. Ben Dede soylu bir aileye mensup olmam nedeniyle gördüğüm ikiyüze yakın Dedenin dilini anlamam nispeten kolay oldu. Ancak şunu itiraf etmem gerekir ki yine de anlamakta zorlandığım ve başkalarına danışmamı gerektiren durumlar da olmuştur. Daha önce üzücü bir şekilde ihmale uğramış ancak yüzyıllarca Anadolu'nun önemli bir bölümünü oluşturan kitleler bakımından önemli işlevler görmüş bulunan bu kurumun çok daha kapsamlı olarak ve sosyal bilimlerin değişik alanlarına mensup araştırmacılarla araştırılması gerekliliği ortadadır. Bu gereklilik bir an önce yerine getirilmelidir, aksi takdirde araştırmada bulunulacak bu kurumun bize sunabileceği veriler her geçen gün azalmaktadır.

Dedelerin var olduğu sosyal, siyasal, dinsel, kültürel ve ekonomik unsurların hep birlikte değerlendirilmesi zorunludur. Bunlardan herhangi birinin ihmalı yanlış değerlendirilmelere varmamızı kaçınılmaz kılacaktır. Olaya salt din perspektifinden bakmamız konuyu anlamamızı olanaksız hale getirebilir. Dedeler sadece dinsel yönleri olan kişiler değildir. Onların yaşadıkları sosyal çevrenin gereksinimlerine göre şekillenmiş dinsel hizmetleri göstermenin yanı sıra, hukuksal, eğitime yönelik, sağlık sorunlarının çözümüne yönelik birçok işlevler gördükleri bilinmektedir. Tüm bunların yanı sıra sosyal ve siyasal önderlik etmek de birçok yerde Dedelere düşmekteydi.

İstisnai olarak özellikle Dersim yörelerinde(10) bu yetkileri kısmen toprak sahibi ağalarla paylaşmaktaydılar. Demek ki olaya daha geniş bir perspektiften bakma zorunluluğumuz vardır. Yoksa yöresel farklılıklar, sosyal çevreden kaynaklanan farklılıklar garipsememiz olasıdır.

NEDEN "KIZILBAŞ ALEVİLER"?

Ülkemizde bugün yaygın olarak Alevî olarak adlandırılan kitleler için eski ve yeni kaynaklarda birçok ismin kullanıldığını söyleyebiliriz. Anadolu'daki Alevî kitleleri nitelemek üzere kaynaklarda, "kızılbaş, rafizî, ışık, mühlid, zındık ve torlak" gibi adların kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan en çok kullanılanı "Kızılbaş" nitelemesi olmuştur. Anadolu Alevîleri kendileri için çok anlamlı "Kızılbaş" adını Osmanlı yönetiminin ahlak dışı anlamlar yükleyerek Sünnî kitlelere aşlamak suretiyle bir psikolojik savaş aracı olarak kullanması sonucunda bırakmak zorunda kalmışlardır. Zaman içerisinde "Alevî" adı yerleşmiştir. Ancak tarihsel olarak da "Kızılbaş" sözcüğünün kullanımı gerekmektedir. Bu nedenle biz bu toplulukları ele alırken "Kızılbaş" ve "Alevî" sözcüklerini birlikte kullanmayı uygun buluyoruz. "Kızılbaş Alevîler" demeyi daha uygun buluyoruz.

DEDELİK KURUMU

Bilindiği üzere Alevî köylerinde cemaatin lideri dedelerdir. Dedeler, sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunurlar. Dedelerin sahip oldukları yetkiler ve yaptırım güçleri cemaatin sosyal düzenini sağlayan çok etkili bir güçtür. bu şekilde farklı bölgelerde yaşayan Alevî toplulukları, aynı gücün yani dedelerin sıkı kontrolü altındadır. Eröz'ün de belirttiği gibi(11) "*...Cemaat sıkı bir disiplin bulunmakta, kaideler ve müeyyidelerle göre hareket etmektedir.*" Alevî Dedeleri, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan "Ocak"lara bağlıdır. Bundan dolayı kendilerine Ocakzade de denilir. Ocakzade dedelerin Peygamber soyundan geldikleri yani evlad-ı resul oldukları kabul edilir ve bu nedenle "seyyid" adı ile de anılırlar.

Dede ailelerinde bu durumu kanıtlamak üzere belli dergâhlann ve Nakibül Eşraflann onaylarını taşıyan belgeler yani secereler bulunur. Dedelerin çoğu "gezici"dirler, bir başka deyişle belli zamanlarda kendilerine bağlı yerlerdeki taliplerini ziyaret ederek, dinsel törenler düzenler, topluluğu bilgilendirir ve anlaşmazlıkları giderirler. Ocakzade dedeler arasında "El ele el Hakka" şeklinde de ifade edilebilen, "Mürşid-Pir-Rehber" şeklinde bir görev bölümüne gidildiği de bilinmektedir. Taliplerin hizmetlerini görmek üzere ocak mensubu dedeler böyle bir iç hiyerarşik düzen oluşturmuşlardır. Burada Mürşit en üst başvuru makamıdır. Rehber anlamda "Yol"a bağlılık, hem de Buyruklar gibi yazılı kutsal metinlere bağlılık şeklinde ortaya çıkar. Kimi yerlerde toplumun Dedeliğin gereklerini yerine getirmeyen kişileri dışladıkları da görülebilmektedir. Bazı durumlarda Mürşit karar vermekten kaçınabilir ve/veya yetersiz kalabilir. bu genellikle düşkünlerle ilgili ortaya çıkar. Bu durumda Hacı Bektaş Dergahı'nın veya Düşkün Ocağı'nın Dedeleri devreye girer. Dede düşkünlüğe ilişkin kendi yetkisini aşan veya aşığına inandığı durumlarda talibi, Hacı Bektaş'a veya düşkün Ocağı Hıdır Abdal'a yollar. XVI. Yüzyıldan itibaren Anadolu'da Dede babalara bağlı olanlar dışındaki alevî gruplar arasındaki uygulama büyük ölçüde bu şekildedir. Bu konuda istisnai durumlar olmakla birlikte bu çalışmamızın boyutunu aşması dolayısıyla konuyu burada genel olarak ele alacağız.

"DEDE" SÖZCÜĞÜ ANLAM VE TARİHSEL GELİŞİM

Türkçe'de "d" harfi ile başlayan ender sözcüklerden biri olan "dede" sözcüğü Oğuzca kökenlidir. Bu sözcük edebî Türkçe'de "baba", dede, ced, ihtiyar, amca ve dayı" anlamlarında kullanılmıştır. Ancak biz burada bu sözcüğün toplumsal ve dinsel yönleriyle ilgileneceğiz. "dede" sözcüğünün, Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişiler için kullanılan "ata" ve "baba" sözcükleriyle aynı anlamda fakat nisbeten daha sonraki dönemlerde kullanıldığı söylenebilir. Hoca Ahmed Yesevî'nin çağından

başlamak üzere Türklerin arasında, Arslan Baba, Hakim Ata, Mansur Ata, Çoban Ata, Baba Maçın, Baba Tahir, Baba Merendi ve Barak Baba gibi tanınmış şahsiyetlerin varlığı, bu ünvanların yaygınlığını göstermektedir. "Dede" ünvanı da tıpkı "ata" ve "baba" ünvanları gibi saygı ifadesi olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Anadolu'da "ata" sözcüğünün ünvan olarak az kullanıldığını, ancak "baba" ünvanının ve "ahî, şeyh, dede", gibi ünvanların daha çok kullanıldığını görüyoruz. Sonuç olarak, "dede" sözcüğü Anadolu'da "ata" ve "baba" sözcükleri gibi ulusal efsane kahramanları ve din ulularını için kullanılır hale gelmiştir.(12)

Bu sözcüğün isminden öne kullanılışı bakımından en bilinen örnek, Oğuzların menkıbevi ozanı Dede Korkut adındaki kullanılışıdır. Oğuz bilicisi olarak nitelendirilen bu efsanevi şahsiyet, kâhinlik, keramet gösterme ve ozanlık gibi özelliklere sahipti. Dede Korkut'un yine "dede" ünvanlı, Ürgeç Dede adında bir oğlu olduğu da rivayet edilmektedir.(13) Yine bu şekilde bir kullanıma Germiyanogullarına ait tahrir defterlerinde de rastlanıyor: "...Resul Bey'den Dede Balı'ya miras değmiş. Dede Balı hizmetleri dahi ataları cânîcün vakfeylemiş..."(14). Dede ünvanlı bir diğer şahsiyet ise, XIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bulunan ve Baba İlyas'la aynı çevreye mensup heterodoks dervişlerden dede Garkın'dır. Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-Kudsiyye Fi Menâsibi'l- Ünsiyye'sinde onu zikreden birçok beyit vardır. Dede Garkın bir beyitte şu şekilde anılıyor:

Dede Garkın ki cedd-i âladur,

Zikri onun kamudan evladur.(15)

XIII. yüzyıldan itibaren kaynaklarda "dede" ünvanının "ahî, baba, şeyh, abdal" gibi yaygın olarak kullanıldığını görüyoruz. Bu konuda Ömer Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" adlı çalışmasında verdiği Defter-i Hakani kayıtlarında, Çiçek Dede, Hüsam Dede, Kırık Dede, Kasım Dede ve Söğüt Dede gibi "dede" ünvanlı birçok kişiye rastlanıyor. Barkan'ın makalesinde sunduğu Defter-i Hakani kayıtlarından anlaşıldığı üzere, Anadolu ve Balkanlar'daki kolonizatör derviş ailelerin adlarının yanı sıra "ahî, baba, dede, şeyh, hoca, hacı, pîr, abdal,

gazi, derviş" ünvanlarının yoğun olarak yer aldığını görüyoruz. Kayıtlar ağırlıklı olarak hicri 900-1000 yılları arasındaki yıllara aittir.(16) Aynı şekilde Evliya Çelebi'nin "Seyahatnâme"sinde de "dede" ünvanının yaygınlığı konusunda yeterli örnek bulunmaktadır. İngiliz araştırmacı F.W. Hasluck'a göre yukarıda sayılan ünvanları taşıyan kişi Türkmen âşiret önderleri bu âşiretlerin hem siyasal, hem dinsel önderleri konumundaydılar. Bu âşiret önderlerinin aynı zamanda dinsel önder olduklarını, ancak toplumsal yapının karmaşıklaşmasının ardından dinsel ve önder olduklarını, ancak toplumsal yapının karmaşıklaşmasının ardından dinsel ve diğer toplumsal görevlerin ayrıştığını belirtiyor. Bize göre çok yerinde bir tespitte bulunmuş olan Hasluck, "pîr, dede, baba, şeyh" gibi kavramların zamanla salt dinsel bir renge büründüklerini de vurguluyor.(17) Ben de bu görüşe katılıyorum. Buna göre Sanı Saltuk, Dede Garkın, Hacı Bektaş, Abdal Musa gibi şahsiyetler hem siyasal, hem dinsel önder konumundaydılar. Soylarından gelenlerce oluşturulan ocakzâde aileler zaman içerisinde daha çok dinsel alanda etkin oldular. Örneğin Dersim'de âşiret ağaları ile ocakzâde aileler işbirliği içerisinde toplumdaki etkinliklerini sürdürüyorlardı.(18)

Alevîler zaman zaman "Dede" ile aynı anlamda olmak üzere "pîr","piro", "mürşid", "sercem" ve "seyyid" sözcüklerini de "Dede" sözcüğünün yerine kullanmaktadır.(19). Kızılbaş Alevîlerde "Dede" sözcüğü ile ilgili olarak, mürebbi, rehber, musahip, talip sözcüklerinin de bilinmesi gerekir. Şimdi kısaca bunları açıklayalım:

Mürebbi : Kimi zaman "Dede" sözcüğü yerine kullanılsa da, mürebbi ocakzâde dede bulunmadığı zamanlarda Alevîlerin dinsel hizmetlerini görmek üzere ocakzâde dede tarafından tayin edilmiş kişidir, yani dede vekilidir. Dikme dede de denir. Mürebbi, zaman zaman Alevîlerin temel kitapları olan "Buyruklar"da eğitici anlamında da kullanılmaktadır.

Rehber : Ayinlerde belli görevleri olan ve talibi mürşide (dedeye) götüren kişidir. ayın sırasında Alevî yol ve erkânını bilen yine dede soylu bir kişi rehberlik

görevini yapabilir. Dedelik kurumunda rehberin hiyerarşik bakımdan da farklı anlamda kullanıldığı yerler vardır. Dedelerden aldığımız bilgilere göre aynı ocağa mensup Dedeler toplanarak taliplerin hizmetlerinin görülmesi için görev bölümü yaparlar, yani mürşidlik-pirlik-rehberlik postlarında kimin oturacağı belirlenmiştir.

Musahip: Alevîlikte ergenlik çağına girmiş kişinin aynı zamanda bir törenle Alevîliğe girmesine musahip olma denir, musahip olan kişiler kardeş sayılırlardı. Musahibi olmayan cem törenlerine katılamazdı. Musahiplik cemleri,dedelerin önemli işlevlerindendi ve toplumsal önemi büyüktü.

Talip: Ocakzâde olmayan, yani Peygamber soyundan gelmeyen bütün Alevîler için kullanılan bir söctüktür ve her talip ocakzâde bir dedeye bağlıdır. Talipler Dedelerin soylarından kaynaklanan yani peygamber soyundan (sülale-i tahire) olmalarından ötürü büyük saygı duyarlar. Olağanüstü güçleri olduğuna inanırlar. Taliplerden bu konuda birçok örnek dinledim: "Dedeler kaynar kazana ellerini sokarak karıştırmışlar, hastaları iyileştirmişler, beddualarıyla insanları cezalandırmışlardır." Talipler Dedelerine hizmetlerinin karşılığı ve "yol"un onlara yüklediği bir yükümlülük olarak değişik adlarla anılan ve aynı veya nakti olan bir ödemedeki bulunurlar. Buna "Hakkullah" ve "çiralık" gibi bir çok ad verilmektedir. Her talip dedesine gücü oranında gönlünden ne koparsa veriridi.

ESKİ TÜRK DİN ADAMLARI İLE ENZERLİKLER

Dedelik kurumunun kökeni geleneksel bakış açısıyla soy konusuna dayanılarak salt İslâm kaynaklı değerlendirilmeye çalışılsa da, tarihsel ve sosyolojik veriler bunun böyle olmadığı yönündedir. Anadolu'da bugün yaygın olan saz geleneği: kadınlı erkekli törenler ve bu törenlerde yapılan "semâh" adı verilen dinsel danslar gibi "Dedelik kurumu" da İslâmiyet öncesi Türk toplumuna dayanmaktadır. Bunların kökenini salt İslâmiyet içerisinde aramak boşunadır. İslâm Dini'nin doğduğu yer olan Arabistan ve Türkiye dışındaki müslüman ülkeler

ne sazi, ne semah gösterilerini, ne de kadınlı erkekli cem törenlerini göremeyiz. Kökeni İslâm öncesine dayanan bu unsurları Türkler İslâmî şekiller altında yaşatarak, İslâm dinine kazandırmışlardır. İslâmî şekiller altında bugün hem Sünnî hem de Alevîler arasında yaşayan İslâm dışı birçok unsurun varlığı inkâr edilmektedir. Bu bilim dışı ve inkârcı tutum İslâm'a da bir yarar sağlamamaktadır. Çünkü her evrensel din yayılırken ve farklı kültürlerle mensup insanlarca benimsenirken bu tür farklı unsurları bünyesine almaktadır. Farklı inanç ve kültürlerle ait unsurları o dini zenginleştirmekte, güçlendirmektedir. Dedelik kurumu da aynı şekilde bugün Anadolu'da yaşayanların eski atalarının inançlarına dayanmaktadır. Bugün her kadar Ortodoks Sünnî grupların bir bölümünce İslâm dışı sayılsa da, Alevîler ve dolayısıyla Dedelik kurumu İslâm'ın içindedirler. Dedelik kurumunu anlayabilmek için, eski Türklerde benzeri görevleri yerine getiren kam (Şaman, baksı)larla da karşılaştırmak zorunludur. Bu şekilde Dedelik kurumunu anlamak mümkündür. Tabii ki daha sonra zaman içerisinde yaşanan kültürel dinsel etkileşim sonucunda edinilen unsurları da gözönüne almak gerekir.

DEDELİK KURUMUNUN OLUŞMU

Burada Anadolu'da Dedelik kurumu'nun nasıl oluştuğunu genel olarak açıklamaya çalışacağım. Dedelik kurumunun oluşumu, daha önce değindiğimiz Anadolu'ya göçler sonrasında heterodoks şeyh ve dervişlerin öncülüğünde gerçekleşen kolonizasyon hareketiyle yakından ilişkilidir. Her ne kadar dedelik kurumunun oluşumunu ortaya koyan tarihsel veriler sınırlı ise de, bugün halâ yaşayan Alevî ocaklarında yaşamakta olan bu dervişlerin adları, bu ilişkiyi büyük ölçüde doğrulamaktadır. Alevî Ocakları'nın adlarında bu yan-savaşçı, kolonizatör dervişlerin adları yüzyıllardır yaşamaktadır. Kendilerine bağlı oymaklarla Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleşerek, zaviyeler kuran, nüfus ve ekonomik bakımlardan buraları zenginleştiren savaşçı niteliklere de sahip bu dervişler hem maddi, hem manevi büyük nüfuza sahiptirler.(20)

Bu dervişlerin adlarını taşıyan Alevî Ocakları, onların kutsal kimlikleri çerçevesinde ortaya çıkmış ve soylarındandır gelenlerce de bu ocak geleneği sürdürülerek bugüne kadar gelmiştir.

Eldeki tarihsel verilerden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda dedelik kurumunun ve ocakların kökeninin ancak bu şekilde açıklanabileceğine inanıyoruz. Şimdi bu düşünceyi doğrulayan bazı tarihsel bilgileri sunabiliriz:

XIII. yüzyılda Anadolu'da faaliyette bulunan Baba İlyas, Hacı Bektaş-ı Veli, Emirci Sultan, Dede Garkın ve San Saltuk gibi oldukça nüfuzlu şeyhler bulunmaktaydı. (Bu şeyhlerin güçlerinin boyutunu anlamak için Babailer isyanı ve sonrasında gelişmeleri anımsamak yeterli olacaktır) Bugün halâ, Dede Garkın ve San Saltuk adlarını taşıyan Alevî Ocakları ve bu ocakların soyundan gelen dedeler bulunmaktadır. Yine Vilayetname'de adlarına rastladığımız ve Hacı Bektaş-ı Veli ile ilişkileri menkıbevi şekilde anlatılan, Kara Donlu Can Baba, Cemal Seyyid, Seyyid Mahmud Hayranî, Hacı Doğrul (Gözü Kızıl) ve Güvenç Abdal'ın adlarını taşıyan Alevî ocakları da bulunmaktadır. Yine hem Otman Baba menkıbâmesinde, hem de XV. yüzyılda yaşamış Şeyh Muhyiddin Çelebi'nin Divan'ında adları geçen Samit Abdal (Şeyh Samit veya Samut) ve Hızır(Hıdır) Abdal da Alevî ocaklarında adları taşıyan dervişlerdir.(21) Babailer hareketinin devamı olarak görebileceğimiz Rum Abdallar'ından XIV-XV. yüzyıllarda yaşamış ve Osmanlı sultanlarıyla fetih hareketlerine katılmış bulunan Abdal Musa ve Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli Sultan)ında Alevî ocaklarında adları bulunmaktadır. Verdiğimiz bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, bugün Alevî dedelerinin bağlı bulunduğu ocaklar, Dede Garkın, San Saltuk ve Seyyid Mahmud Hayranî gibi yukarıda sunduğumuz Alevî-Bektaşî geleneğinin kutsal kabul ettiği dervişlerin adlarını taşımakta olup, Alevî dedeleri bu kutsal kişilerin soylarındandır gelmektedir.

Alevî geleneğince, dedelik bakımından olmazsa olmaz koşul olarak kabul edilen evlad-ı resul olma konusu ise Safevi propagandası sonrasında gelişmiş, dedelik kurumu bugün bilinen şeklini böylece almıştır. Yoğun

Safevi nüfuz ve faaliyetleriyle Alevilik daha organize bir görünüme almış dedelik kurumu da, Şah İsmail'in halifelerinin beraberlerinde getirdikleri, yazılı eserler sayesinde örgütlenmiş, Şii motiflerin de yer aldığı heterodoks İslâm, Anadolu ve Balkanlar'ın en uzak köşesine kadar bu şekilde ulaşmıştır. Böylece Şah İsmail'in halifeleri, yazılı eserler yoluyla yaydıkları belirli bilgilerle Aleviliğin daha organize bir yapı arzemesini sağlamışlardır. Dedelik kurumunda soy konusunun ön plana çıkışı da Şah İsmail döneminde gerçekleşmiş olmalıdır. Safeviler, daha önce siyasal yararlar sağlamak üzere kullandıkları seyyidlik konusunu Anadolu'daki Aleviler üzerinde nüfuzlarını sağlamlaştırmak ve sürekli kılmak için de kullanmışlardır. Anadolu'ya XV. yüzyıl sonlarından itibaren Safevi propagandası ile birlikte giren Hz. Ali kültü, Oniki İmam kültü ve Kerbela Matemi gibi kültürlerinde de bu soy konusunun ön plana çıkmasını sağlayıcı bir rol oynadığı söylenebilir. Burada bir varsayımımızı da vurgulamamız gerekir. Hacı Bektaş-ı Veli gibi tarikat şeyleri için düzenlenen irşat şecereleri, halk katında zamanla soy şecereleri haline dönüştürülmüştür. Kanımca tarikat büyüklerinin irşad şecereleri Anadolu'da sosyal gereksinimler doğrultusunda soy şecereleri halini almışlardır.

Sonuç olarak, Dedelik kurumu Dede Garkın, Sarı Saltun gibi Oniki İmamlar soyundan oldukları kabul edilen maddi ve manevi nüfuz sahibi kolonizatör dervişlerin efsanevî şahsiyetleri sonucu doğmuş, soylarından gelenler Alevilerce büyük saygı gösterilen dedeler halini almışlardır. Dedeler'in eski Türk din adamları ile olan benzerliklerine ve biçimsel işlevsel bakımdan dedelerin kökeninin burada da aranması gerektiğine değinmiştik.

DEDELİK KURUMUNDA SOY VE SOYAĞAÇLARI (ŞECERELER) KONUSU

Soy konusuna, eski ve orta çağlarda ifade ettiği dedeler bakımından da bakmak gereklidir. Bu çağlarda, asil bir soydan gelmek, çeşitli imtiyazları da beraberinde getirmektedir. Hem siyasal, hem dinsel bakımdan ön plana geçmek isteyenlerin kendilerini ya padişah ya da peygamber soyuna mensup göstermeleri zorunlu idi.(22)

Eski ve orta çağlarda, din büyükleriyle, hükümdarlarla ve peygamberlerle şecereler yoluyla bağ kurulması oldukça yaygındı. Bu çağlarda soy ile övünme, önemli bir toplumsal gelenektir. Eski Çinliler, Yunanlılar, Romalılar ve Yahudiler arasında soy kutsallaştırılır, soy ile övülmür, şecereler(nesepnameler) düzenlenirdi. İslâmiyet öncesinde Araplar arasında da soya önem verilir, her kabilenin nesepnamelerini ezberleyen kişiler (nessâbe) bulunurdu.(23) Bu âdet, Arapların İslâmi benimsemeleri sonrasında da İslâmî bir şekil altında yaşamağa devam etmiş, Hazreti Muhammed'in soyundan gelenler (evlad-ı resul) seyyid ve/veya şerif adıyla anılır olmuşlardır. Zaman içerisinde "seyyid" sözü daha çok kullanılır olmuştu. Abbasilerden başlamak üzere evlad-ı resule, iktidarlara iyi geçindikleri sürece büyük saygı gösterilmiş, özel giysi ve belirtilerle halk arasında dolaşabilen bu kimselerin işleyişle ilgilenmek üzere, yine peygamber soyundan gelen bir Nakib'ül Eşraf (Ali Evladı müfettişi) atanmıştır. Nakib'ül Eşraf'ın başında bulunduğu kurum, peygamber soyundan gelenlerin işlerine bakar, neseplerini, doğum ve ölümlerini kaydeder; onları kötü durumdan korur; fey ve ganimetten paylarını dağıtır, kadınların kendilerine uygun olmayanlarla evlenmemelerini sağlar vesahte seyyidlik olaylarını takip ederdi.(24)

Tarikat büyükleri ve şeyhlerinin de irşad şecereleri bulunurdu. Soyca peygamber soyuna dayanmamakla birlikte, bu kişiler de irşad şecereleri veya tarikat silsilena-meleri yoluyla peygamber soyuna bağlanırlardı.

Eski Türkler de soya çok değer verirlerdi. Hakanlık çoğunlukla babadan oğula geçerdi ve ordu komutanlıkları sadece han veya hakan ailesine ait olurdu. Hakanlık kutsalı, çünkü soyu nedeniyle yönetme yetkisinin tanı tarafından verildiği kabul edilirdi. Oğuzlar'ın nesepnamelerinde, onların soyunun Nuh peygamberden başladığı çeşitli Ortaçağ kaynaklarında yazılıdır. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın soyu da Adem peygambere kadar uzatılırdı. Osmanlı hanedanının soyu da Nuh peygambere dayandırılırdı. Osmanlı tarihçileri de bu tür şecereler düzenlemişlerdi.(25)

Aynı şekilde Safeviler de, Şeyh Cüneyd'den başlamak üzere seyyidlik iddiasında bulunmuşlar, kendilerine ileride büyük yararlar sağlayacak olan, ataları Şeyh Safi-yüddin Erdebili'nin "evlad-ı resul" olduğu iddiasını öne sürmüşlerdi.(26) Bu iddiayı şecereler yoluyla da desteklemekteydiler. Anadolu'daki heterodoks Türkmen boylarının desteğiyle kurulan Safevi Devleti'nin kurulmasında soy konusu oldukça etkili olmuş, büyük yararlar sağlamıştır. Sonuç olarak, verilen bu örneklerden anlaşılacağı gibi, o dönemlerde soy, egemenliğin elde edilmesi, sürdürülmesi ve sağlanması konusunda son derece önemli bir unsurdur.(27)

ALEVİ GELENEĞİNE GÖRE DEDELERİN SOYU

Alevî geleneğinde, dedelerin "Evlad-ı Resul" yani peygamber soyundan olduğu kabul edilir ve bundan dolayı dedelere seyyid de denilirdi. Geleneksel görüşe göre ocaklar ve dergâhlar şeklinde örgütlenen Alevilikte, bu ocak ve dergâh kurucularının ve dolayısıyla onların soylarından gelenlerin evlad-ı resul yani seyyid olduğu kabul edilirdi. Alevîler arasında genel kabul görmüş bu geleneksel görüş Alevîliğin esaslarının yazılı olduğu "Buyruk" kitaplarında vurgulanmaktadır. İmam Cafer Buyruğu, Şeyh Safi Buyruğu, gibi Alevî köylerinde bulunan bu kitaplarda da bu görüş hakimdir. Örneğin Buyruk'ta yer alan, "*Ol zamandan bugüne kadar, şeriat, tarikât, marifet, hakikat ve pîrlik secde Muhammed Ali'den kaldı. Ol sebepten evlad-ı Resulden gayrisine pîrlik vermek ve talip olmak caiz değildir...*"(28) şeklindeki ifadelerle bu soy konusuna ilişkin geleneksel görüş teyid edilmektedir.

Türk soyundan gelen dedelerin nasıl evlad-ı resul (seyyid) sayıldıkları konusu da tartışmalıdır. Bugün için yanıtlanması zor bu konu hakkında Alevî geleneğinin tabii ki bir yanıtı vardır. Benekay'ın şu ifadeleri Alevî geleneğinin bu konudaki görüşünü çok iyi yansıtmaktadır: "*...Hazreti Ali ve evladı, Muaviye devrinden başlayarak tarih boyunca çok zulüm gördü... Ali evlâdı, Arabistan yarımadasından kaçıp İran'a sığındı. Ama onlara en sı-*

cak yüreği oradaki Türk boyları, Türk aşiretleri açtı. Böylece soyları karıştı. O soylar gele gele bugüne geldi. Düşüncelerinizde böyle bir soru belirecek olursa, nasıl oluyor da bir Türk, Hazreti Ali soyundan gelir? diyecek olursanız, cevabı budur."(29) Değişik Alevî ocaklarından dedelerle yaptığımız görüşmelerde de soy konusu sorulduğunda, büyük bir bölümü bu şekilde açıklamışlardır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Alevî geleneği, Alevî dedelerinin evladı Resul oluşunu bu şekilde açıklar. Mürdiş muhakkak Hz. Ali'nin soyundan gelmelidir. Bu nefeslerde de dile getirilir.

Soy ile ilgili bir diğer önemli konuda da şecereler (soykütükleri, nesepnameler) konusudur. Çünkü, asil soy iddiasında bulunanlar için şecereler, meşruluk sağlayıcı yegâne belgelerdi. Aslında daha önce de vurguladığımız gibi, soy konusu o derece etkili ve saygındı ki, seyyidlik iddialarının doğru olup olmadığı önemsenmezdi. Bu yargımız özellikle kırdan uzak yerler için geçerlidir. Evliya Çelebi bu konuda yararlı bilgiler vermektedir.(30) Şumnu'daki seyyid enflasyonunun rüşvet müessesesine bağlayan ünlü gezgin, özellikle kentlerde işlev gören Nakib-ül Eşraflık Kurumu'nun yozlaştığını da gözönüne sermiş oluyor.(31) XVI. yüzyılda yaşamış bulunan ve kendisi de evlad-ı resul olan Seyyid Nizamoglu'nun Osmanlı Devleti'ndeki Nakib'ül Eşraflık kurumuna yönelik, Evliya Çelebi'yi doğrulayan, eleştirileri de dikkat çekicidir:

*Sââdım ise bali gayet mükedder oldu
Bir kimse eylediler anlara şimdi serdar
Ne abvâl-i siyadet bilir ne kendi seyyid
Konmuş dahî değildir evine nesl-i Muhtar
Bursa'da iki dükkân rüşvet verip birine
Yan ki mansıb alıd bilmez ki oldu finnar(32)*

Daha önce de vurguladığımız gibi, biz Alevî dedelerinin, Baba Mansur, Üryan Hızır, Hıdır Abdal gibi ocak ulularının soyundan geldiklerini görüşünü benimsiyoruz. Alevî dedelerinin ellerinde bulunan şecerelerde zikredilen isimler de bunu teyid edici yöndedir.

Şecereler konusunda uzman olmamakla birlikte, Türkçe çevirilerden çıkardığımız sonuçlar şu şekilde

özetlenebilir. Bu şecerelerde rivayetlere dayalı bilgiler, tarihsel olarak çok farklı yer ve tarihlerde yaşamış kişiler rastgele sıralanmakta ve menkabevi, dinsel bilgiler de sunulmaktadır. Örnek olarak Hicri 1165 tarihli Ali Abbas Ocağı'na ait şecerede yer alan "...Pirlik Ali'nin şanında kalıp, dabi Cem müşidi Şah Ali Abbas'da olup,... Mikaille eyvallah erip, Mikail, İsrail'e eyvallah erip, İsrail Azrail'e Azrail Muhammed aleyhisselam'a eyvallah erip, Muhammed-el Mustafa Aliyyel Murtaza'ya eyvallah erip, Aliyyel-Mürteza Mehdi-i sahib-zaman'a eyvallah erip, Mehdi- sahib-zaman da Yol'a eyvallah edip, YOL camleden uludur, cümlemizin başıdır yol; YOL ALİ'NİNDİR !... Hubiyar Abdal, Üryan Hızır'a eyvallah edip; Üryan Hızır Veysel Karani'ye eyvallah edip, Veysel Karani Şeyh Şazalî'ye, Şeyh Şazeli Zerreyne, Şeyh Zerreyne Şeyh Safi'ye, Halil İbrahim Sultan Hatayi'ye Hatayi Sultan Süleyman'a, ... Hüseyin Gazi Battal Gazî'ye eyvallah edip, Ağü içen Zeynel Abidin'e eyvallah edip..." "Yedi kat arş, yedi kat kürs, yedi kat levh, yedi kat kalem, yedi kat Oniki İmam, yedi kat kırk makam, otuz altı bin farza otuzaltı bin sünnetin yüzünü arş'ta yüzünü Kürs'te, yüzünü Levh-ü Kalem'de, yüzünü Onki İmam'da, yüzünü Kırk makam'da yetmiş bini temennada, yetmişini tecallada, tecelladan temennaya elini yetirdin mi? Dört Kapı'dan içeri vardın mı? Yetmiş iki'den içeri geçtin mi?..." şeklindeki ifadeler verilebilir.

Yine şecerelerde bulunan soy zincirlerinde farklı sayılarda isimler yer alabilmektedir.(33) Aynı kişi için değişik şecerelerde farklı kişilerle ve sayılarla soy zincirleri oluşturulmuştur. Ayrıca bu şecerelerin elde edilmiş şekli de dikkat çekicidir. Örneğin Hüseyin Abdal Ocağından bir dede, Hicri 1217 tarihli şecerelerinin şu şekilde verildiğini belirtiyor:(34) "... Hüseyin Abdal Sultan Karakesici Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhına hizmet ediyor, Postnişin olan Pir Hüseyin Abdal'ın şecerelerini tecdit ve tasdik ediyorlar..." Yine Sinemil Ocağı'nın 1265 tarihli şeceresinde de Kerbela Dergâhı'nda yine bu dergâhta şahitler onayıyla şecere veriliyor. Şecere şu şekilde bitiyor: "Bu şecerinin sahibi Şeyh Hasan Sultan Sinemil evkatlarından

Es-Seyyid Şeyh İbrahim olduğu sabit olup, işbu mahalle kayı ve şerh verildi ki, talibleri buna göre amel etsinler. Ne fazla ne eksik bir şey yazıldı. İşin doğrusunu Allah bilir. Bu şecereyi Kerbela Tekkesi'nde, Tanrı'nın aciz kullarından olan Şeyh Kasım oğlu Şeyh Musa kaleme almıştır."

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere şecereler elde edilmiş amaç ve biçimleri ve içerikleri bakımından ihtiyatla yaklaşılması gereken, ancak çok önemli bilgilerin de sağlanabileceği belgelerdir. Konunun uzmanlanca bütün şecerelerin toplanarak incelenmesi zorunludur. Ellerinde şecere olanlarda bunların hiç olmazsa fotokopilerini araştırmacılara ulaştırılması çok önemli bir hizmettir.

KIZILBAŞ ALEVİ OCAKLARI

Alevî-Bektaşî toplulukları cemaat yapılanması bakımından dergâhlar ve ocaklara bağlıdır. Toplumsal planda dergâh ve ocak disiplini esastır. Alevî Ocakları, Dede Garkın, Sarı Saltuk ve Kara Donlu Can Baba gibi Alevî geleneğinin evlad-ı resul (seyyid) saydığı ve kutsal kabul ettiği din ulularının adlarını taşımaktadır. Ocaklar zaman içerisinde, bu kutsal dervişlerin soylarından gelenlerce kurumsal hale getirilmiş, bu soylardan gelenlere ocakzâde (ocakoğlu) denmiş, dedelik görevinin ocakzâde dedeler (seyyidler) tarafından yerine getirilmesi bir gelenek haline almıştır.(35) Şimdi bu Ocaklar konusu üzerinde duralım: Dedelik konusunda olduğu gibi ocaklar konusunda da bilimsel araştırmalar yapılmadığından, Türkiye'deki toplumsal ve dinsel ortamı anlamak bakımından çok büyük önem taşıyan bu konuların birçok yönleri karanlıkta kalmıştır. Ben burada ocaklar konusunda giriş niteliğinde de olsa bilgiler sunmaya çalışacağım.

Kızılbaş Alevî Ocaklarını dört farklı şekilde sınıflandırabiliriz :

Ocakları İşlevlerine göre şu şekilde sınıflandırabiliriz.

A- Müşid Ocakları

B- Pîr Ocakları

C- Rehber Ocakları

D- Düşkün Ocakları

Örgütlenme bakımından şu şekilde sınıflandırabiliriz.

A- Bağımsız Ocaklar

B- Hacı Bektaş Çelebilerine Bağlı Ocaklar

Uygulamadan kaynaklanan farklılıklara göre şu şekilde sınıflandırabiliriz:

A- Erkânî Ocaklar

B- Pençeli Ocaklar

Bağımsız Ocakların bir bölümünün sonradan Çelebi-
lere bağlanmalarıyla oluşmuş bir başka sınıflandırma şu
şekildedir:

A-Dönük Ocaklar

B- Purut Ocaklar

ALEVÎ OCAKLARINDA HİYERARŞİK YAPI VE KÖKENLERİ

Alevî Ocakları arasında kökeni halâ açıklığa kavuş-
mamış bir hiyerarşik yapılanma söz konusudur.(36)
Ocakların bir bölümü, başka ocaklara bağlıdır. Bağlı olu-
nan ocak müşid ocağı, bağlı olan ocak ise pîr ocağı
olarak adlandırılır. Bu hiyerarşik yapılanmanın kökenine
dair şu varsayımları ileri sürebiliriz:

1- Bu durum bazı ocakların eski oluşlarıyla ilgilidir.

2- Bazı ocakların nüfuzlu oluşuyla - nüfuz bölgeleri
ve taliplerinin fazla oluşuyla ilgilidir.

3- Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren heterodoks Alevî
zümrelerin zaman zaman merkezi idare ile yaşadıkları
sürtüşmeler sonucunda gerçekleşen göçler ve sürgünlerle
ilgilidir.(37) Bu göçler ve sürgünler sonucunda kimi
ocaklara mensup dede ailelerinin göçmeleri ve gittikleri
yerde başka adlar altında ocakların ortaya çıkması, an-
cak önceki ocaklarına kendilerini bağlı saymaları kuvvet-
le muhtemeldir. Müşid ocağı, pîr ocağı gibi kavramlar
bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Ancak zaman içerisinde Alevîlerce Çelebi ocağı da
denilen Hacı Bektaş dergâhı dışındaki bu hiyerarşik yapı
kaybolmuş, ocaklar birbirlerinden bağımsız eşit statülü
hale gelmiştir. Çelebiler'in Anadolu'daki ocakzâde Alevî-
ler üzerindeki nüfuzlarını arttırmaları Çelebi Ahmed Ce-
maleddin Efendi (1862-1921) zamanında gerçekleşmiş,
ocaklara bağlı Alevîler üzerinde Hacı Bektaş Dergâhı çe-
lebilerin nüfuzlarını arttırmak isteyen. Cemaleddin Efendi:
"...Anadolu'nun en uzak yerlerine kadar adamlar gönde-
rerek Hacı Bektaş ocağının ser-çeşme olduğunu, o ocağa
görülmeden talip gören dedelerin yolsuz bulduklarını,
erkân, tarik, ekliya, zülfikar ve serdeste gibi adlar ile
anılan sopanın yezitlik alameti bulunduğunu..."(38) propa-
gandasını yaptırmıştı ve I. Dünya Savaşı için asker top-
lamak amacıyla Tunceli'ye kadar giden Cemaleddin Efen-
di kimi ocakları ve Alevî topluluklarını çelebilere
bağlamayı başarmıştır. Çelebilere bağlanana dönük,
ocaklara bağlı kalmayı sürdürenlere purut da denilmekte-
dir.(39) Ayrıca Çelebilere bağlı ocakların dedeleri ve Çe-
lebilerin Alevî köylerine gönderdikleri vekilleri cem tö-
renlerinde tarik (erkân) yerine ellerini kullandıklarından
pençeli olarak da adlandırılmaktadır.

Değişik bölgelerde bulunan ocakların dinsel törenler-
deki uygulamalarında ve izledikleri esaslarda da farklılık-
lar bulunmaktadır. Örneğin Alevî tahtacıların bağlı bulun-
dukları İzmir Narlıdere ve Aydın Reşadiye'de iki dede
ocakları vardır. Bu dede ocaklarının üstün de veya altun-
da başka ocaklar yoktur.(40) Ocaklar şeklindeki bu ör-
gütlenme Anadolu'nun birbirinden çok uzak bölgelerinde
yaşayan Alevîler arasında iletişimi de sağlayan yegâne
araçtır ve bu işlevini ocakzâde dedeler aracılığıyla yerine
getirmiştir.

Alevî ocaklarının değişik bölgelerde yaşayan toplu-
lukları üzerinde farklı nüfuz alanları bulunmaktadır.
Ocakzâde dedeler kendilerine bağlı bölgeler ve köyler
dışındaki yerlerde faaliyette bulunamazlar. Taliplerde de
böyledir yani, babası hangi ocağın talibiye, ya da hangi
ocaktan ise, o da mutlaka o ocağın talibi olurdu. Her
ocak belli nüfuz alanlarına sahiptir. Ancak çeşitli neden-

lerle bağı bulunduğları ocak ve dedeleri bulunmayan Alevîlerin başka ocakzâde dedelere bağlandıklarına da rastlanmaktadır.

Bazı ocaklar ise âdeta bir üst mahkeme işlevine sahiptirler. Düşkün ocağı adı verilen bu tür ocaklar, taliplere verilen cezaları yeniden değerlendirme veya iptal etme yetkilerine sahiptirler. Örneğin Erzincan'ın Ocak köyündeki Hıdır Abdal Ocağı bu tür bir düşkün ocağıdır.(41)

Alevî ocaklarına ilişkin genel bilgileri sunduktan sonra, bu ocakların bir listesini sunabiliriz. Bu listede yer alan ocakların bazılarının değişik adlarla anılmaktadır ki, bunlar ayrıca verilmemiştir. Ocaklar konusu bugüne kadar bilimsel olarak incelenmediğinden, bu listede eksiklikler olması doğaldır. Bu liste oluşturulurken

- a) Çeşitli kaynaklar,(42)
- b) Elimizde bulunan şecereler,
- c) Dedelerle yaptığımız görüşmeler esas alınmıştır.

ALEVÎ OCAKLARI

LİSTE I

Ağu İçiren Ocağı
Baba Mansur Ocağı
Celal Abbas Ocağı
Dede Garkın Ocağı
Derviş Cemal Ocağı
Gariþ Musa Ocağı
Güvneç Abdal Ocağı
Emirbeyliler Ocağı
Hıdır Abdal Ocağı (Düşkün Ocağı)
Hubyar Sultan Ocağı
Hüseyin Abdal Ocağı
İmam Zeynel Abidin Ocağı
Kanber Abdal Ocağı
Kara Pirbad Ocağı
Koca Haydar (Haydarlı Ocağı)
Koca Leşker Ocağı
Kureyşan Ocağı

Manzur Abdal Ocağı
Pir Sultan Ocağı
San Saltuk Ocağı
Seyyid Ali (Kızıl Deli) Sultan Ocağı
Seyyid Baba Ocağı
Seyyid Mahmud Hayrani Ocağı
Seyyid Sabun Ocağı
Sinemil Ocağı
Sultan Onar Ocağı
Şah İbrahim Ocağı
Şeyh Ahmet Dede Ocağı
Şeyh Çoban Ocağı
Şeyh Delil Berhican (Bircan) Ocağı
Şeyh Hasan Ocağı
Şeyh Samut Ocağı
Üryan Hızır Ocağı
Yalincık Abdal Ocağı
Yan Yatur Ocağı(43)

ALEVÎ OCAKLARI

LİSTE II

Abdal Musa Ocağı, Anşa Bacılılar Ocağı, Ateşoğlu Ocağı, Battal Gazi Ocağı, Bostankulu Ocağı, Bulduku Ocağı, Cemal Abdal Ocağı, Cibali ve Topçular Ocağı, Çarşanbalı Ocağı, Çavdarlı Ocağı, Derviş Ali Baba Ocağı, Derviş Beyaz Ocağı, Dinelli Ocağı, Eraslanlı Ocağı, Eşikli Ocağı, Eymirlerli Ocağı, Gemalmazlı Ocağı, Gökvelioğulları Ocağı, Gözcü Kara Ahmet Dede Ocağı, Hamzalı Ocağı, Hasan Dede Ocağı, Haydari Sultan Ocağı, Horesanlı Ocağı, Işık Çakırlı Ocağı, İmam Rıza Ocağı, Kalender Dede Ocağı, Karaköseli Ocağı, Karaşar Ocağı, Karşıh Ocağı, Kaygusuz Abdal Ocağı, Keçeci Ahi Baba Ocağı, Kul Himmet Ocağı, Nazlım Abdal Ocağı, Nuri Dede Ocağı, Otman Baba Ocağı, Özcanlı Ocağı, Pamuklu Ocağı, Perşenbeli Ocağı, Sanı Mecdin Ocağı, Sarıbal Ocağı, Seyyid Gazi Ocağı, Seyyid Kemal Ocağı, Seyyid Seyfi Ocağı, Sınık Abdallı Ocağı, Söylemezli Ocağı, Sultan Şücaaddin Veli Ocağı, Şeyh Bedreddin Ocağı, Şeyh Süleyman Ocağı, Şeyh Şadılı (Şazeli) Ocağı, Şeyh Safi

Ocağı, Taptuklu Ocağı, Türbani Baba Ocağı Uzunelli Ocağı, Yağmurlu Ocağı, Yılanlı Ocağı, Yunuslu Ocağı.

Sunduğumuz bu ocak adlarından bazıları tartışmalıdır. Ancak yapılacak bilimsel araştırmalar, bu tartışmaları sonlandırabilir. Bu konuda da zaman geçirilmeden araştırma faaliyetlerine girişilmesi gerekmektedir. Ocakların tespiti Anadolu'da Alevilerin sosyal ve dinsel organizasyonunu anlamamızı daha da kolaylaştırabilir ve bazı muğlak bilgiler netlik kazanacaktır.

KIZILBAŞ ALEVİ DEDELERİNİN NİTELİKLERİ

Aleviliğin temel ilkelerinin yazılı olduğu buyruk kitaplarından, çeşitli araştırmalardan ve Aleviler arasında günümüze kadar sürmüş bulunan uygulamadan anlaşıldığı üzere dedeler şu niteliklere sahip bulunmaktaydılar:

- 1- Elvad-ı Resul (Ocakzade) olmaları,
- 2- Eğitici, terbiye edici (mürebbi) olmaları,
- 3- Bilgili ve örnek insani özelliklere sahip (mürşid-i kâmil) olmaları,
- 4- Buyruklarda yazılı esaslara ve yerleşmiş geleneksel Alevilik esaslarına uyuyor olmaları gerekir.

Hem Aleviler arasındaki yaygın inanca ve hem de "Buyruk" kitaplarındaki bilgilere dayanarak denilebilir ki dede, dede soyundan yani ocakzâde olmalıdır. Ocakzâde olan dedeler Evlad-ı Resul yani seyyid kabul edilirler.(44)

KIZILBAŞ ALEVİ DEDELERİNİN İŞLEVLERİ

Dedelerin başlıca işlevleri şu şekilde özetlenebilir :

- 1- Sosyal ve dinsel bakımdan cemaate önderlik etme, cemaati irşad (aydınlatma) ve bilgilendirme,
- 2- Dinsel ayinleri yönetme
- 3- Şuçluları düşkün etme, dargınları banıştırma
- 4- Bayram, cenaze, evlenme, sünnet gibi törenlerdeki görevleri.

YOL DÜŞKÜNLÜĞÜ KURUMUNUN İŞLEVSİZLEŞMESİ

Alevilik'te "YOL" çok önemli bir kavramdır. Bu dedelerin ellerinde bulunan şecerelerde önemle vurgulanır. "Yol cümleden uludur." şeklinde ifadelendirilir. "Gönül kalsın Yol kalsın." diye de dillerde dolaşır, nefeslerde yer alır. Önemli olan "Yol"dur, yoksa bir Alevî inançlı kişinin özel istek ve gereksinimleri değil. Tüm bunlar "Yol"a uygunsa olanaklıdır. Aksi takdirde "Düşkünlük" kurumunu devreye girer. Yani bir Alevî kendi istek ve gereksinimlerini, "Yol"u dikkate almaksızın gerçekleştirmeye kalkarsa düşkün olur. Düşkünlük bir Alevilikte çok büyük bir küçimsenme ve dışlanmayı beraberinde getirir. Düşküne ailesi dahi sahip çıkamaz, düşkünün musahibi de ceza almaktan kurtulamaz. Kişinin işlediği "Yol"a aykırı her fiilin ayrı cezası veya karşılığı vardır. Düşkünlüğün aldığı bu cezalara Aleviler'de "sitem" de denilir. Alevî toplumunun disiplinli yapısını korumasında yüzyıllardır önemli işlevler görmüş olan "Düşkünlük kurumu" bugün için geçmişi anmak bakımından istisnai durumlar dışında işlevini yitirmiş unutulmaya yüz tutmuştur. Bu kurumun uygulayıcıları olan Dedelerin bu işlevlerinden mahrum kalmalarının da Dedelerin etkinliğine verdiği zarar oldukça büyüktür.

CUMHURİYET SONRASI GELİŞMELER VE DEDELERİN SÖMÜRDÜKLERİ İDDİALARI

Dedeler zaman zaman çok acımasız ithamlarla da karşılaşırlar. Cumhuriyet sonrası özellikle Naşit Uluğ gibi dönemin gözde kişileri konjonktürün de etkisiyle Dedeleri "Dersim'in başbelası seyitlerdir." diye suçladılar, tüm Dedelerin halkı sömürdüğü propagandasını hem basın hem de yayınlanan kitapları aracılığıyla yaydılar.(45) Yine bilindiği üzere 30 Kasım 1925'te 677 sayılı yasayla, tekke ve zaviyeler kapatılmış; tarikatlar yasaklanmış, şeyhlik, dervişlik, seyitlik, halifelik, müritlik, gibi ünvanların kullanılmasına son verilmiş; üfürükçülük, falcılık, muska yazma, tarikatlarla ilgili giysiler giyilmesi yasaklanmış, türbeler kapatılmıştı.(46) Bu sırada Dedeler kent

merkezlerinde zaman zaman kötü olaylarla karşılaşmışlardır. Bazı Alevî dedelerinin kent merkezlerinde mülkî veya askerî görevlilerce sakalları kesilmiştir.(47) kimi araştırmacılara göre bu yasa sonrasında, Alevî dedelerinin Anadolu'da dolaşarak taliplerini ziyaret edememişler ve bunun sonucunda, Alevîlik inanç bilgileri veriyor: *"...Tarihatların kalktığı tarihte halkın rubiyatı kısa ve bir müddet için müthiş sarsılmış, fakat bilhassa gençler yeni rejime herkesten evvel üç beş yıl içinde alışmışlardır. öyle ki, dedeleriyle, babalarıyla garip zihniyetler babsinde alay bile etmişlerdir..."*(48) İsmail Hakkı da "Çepniler Balıkesirde" adlı eserinde, dedelerin Anadolu'da dolaşmaları yasaklandıktan sonra, dinsel ve ahlâki esaslara olan bağlılığın zayıfladığını ifade ediyor.(49) bu zayıflama da bu yasal önemin rolü olduğu kabul edilebilirse de, bu fazla abartılmamalıdır çünkü dedelik kurumunu zayıflatan etkenler esas olarak sosyo-ekonomiktir. Göç olgusu, köylerdeki sosyal yapının çözülmesine yol açmış, eğitim kurumlarının, iletişim olanaklarının artması gibi gelişmeler dedelik kurumunun çözülmesine, dede-talip ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur.

1960'lardan itibaren uluslararası konjonktürün etkisiyle ideolojik tartışmaların yoğunlaşması ve marksist sol düşüncenin yaygınlık kazanması da Dedeleri oldukça zor durumda bıraktı. Aslında Marksist solun sosyal taban arayışı zorunlu olarak Sünnî olsun, Alevî olsun kitlelerin de bu ideolojik kamplaşmada kullanılmaları söz konusu oldu.(50) Sol ideoloji, sınıf kuramının doğal bir sonucu olarak sömüren-sömürülen ilişki çerçevesinde Dedeleri sömüren sınıfa dahil etmek suretiyle zaten kırdan kente göç nedeniyle büyük darbe almış Dede-Talip ilişkileri, Alevî gençlerin Dedelerini ideolojik gözlükleriyle değerlendirmeleri sonucunda bir darbe daha yedi. Bu durum deyim yerindeyse Dedelerin eski rollerini bir daha geri getirmek üzere tarihe maleden, süreci tamamlamış oldu.

1980'lerle dedelere yönelik olumlu bir bakışın Alevî kitleler arasında serpmeye başladığı görülüyor. Bu şüphesiz hem uluslararası hem de ulusal konjonktürle ya-

kından ilişkilidir. Rusya tipi sosyalizmin çökmesi, Türkiye'de dinsel ve milliyetçi eğilimlerin artması gibi etkenler kitlelerin geleneksel değerlere sarılmalarına neden oluyor. Cem evlerinin ve Cem törenlerinin yapılmaya başlanması da bu gelişmelerin ardından yaşanıyor. Daha önce pek de dile getirilmeyen Dedelere olan gereksinim dile getirilmeye başlanıyor. Cem evlerinde, Karaca Ahmet Sultan Dergâhı ve Şahkulu Sultan Dergâh'ında Dedeler görevlendiriliyor. Hatta Dede yetiştiren okulların kurulması konusu tartışmaya açılıyor.

Tüm bu gelişmelere karşın şunu da açıkça belirtmek gerekir ki yüzlerce yıl önce kırsal yapının gereksinmelerine göre şekillenmiş bulunan Dedelik Kurumu'nun kentlere göç öncesi durumdaki işlevlerine ve gücüne kavuşması olanaksızdır. Sadece bugünün gereksinimleri doğrultusunda Dedelere eski rollerine oranla çok sınırlı kalan yeni bazı roller verilmesi sözkonusudur. Kaldı ki bugünkü uygulamada bu şekildedir.

Dedelerin taliplerini sömürdükleri iddiası bilimsel dayanaktan yoksun, subjektif bir iddiadır. Bu iddia özellikle ideolojik kaygularla ortaya atılmış ve bir dönem de oldukça itibar görmüştür.(51) Dedelerin içerisinde ekonomik yönden güçlü olanların sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Binlerce Dede ailesinin yanında bu çok basit bir orandır ki bunu genelleştiremeyiz. Zengin olanlar da Doğan ailesi gibi aynı zamanda toprakları da olan ve siyasal yaşamda etkili olmuş dede aileleridir. Tabi ki siyasal yaşamda etkili olabilmenin kaynağı dede soylu olmaktan gelmektedir. Yine Ulusay ailesi de talipleri arasında varolan Hacı Bektaş'ın soyundan geldikleri inancının yarattığı nüfuzla cumhuriyetin kuruluşundan bu yana hemen her dönem TBMM'ye aileden bir kişinin seçilmesini sağlayabilmişlerdir. Yine Dersim Ayaklanmasının önderi Seyit Rıza'nın da bu olayda Dedelik ve Ağalık nüfuzundan yararlandığı görülmüştür. Aşiretine mensup kişilerin onun soydan gelen bu özelliklerine bağlı olmaları doğaldır. Soy konusu eskiden daha önemli olmakla birlikte bugün de etkili olmayı sürdürmektedir. Yukarıda özetlemeye çalıştığım üç örnek, Dede aileleri arasında is-

tisnai bir durum teşkil etmektedir. Birçok kez Dede aileleri Dede soyundan gelmeleri nedeniyle çok zor zamanlar yaşamışlar, sürgünlere maruz kalmışlar ve horlanmışlardır. Kentlere göç sonrasında birçoğu meslekten de yoksun olduklarından emek yoğun işlerde çalışmak zorunda kalmışlar. Böylece sahip oldukları bilgilerde süren aşınma ve Taliplerin kentlerde okullarda edindikleri bilgiler sonucunda daha eğitilmiş hale gelmeleri, Dedelerin bilgiyi tekellerinde bulundurmalarını da sona erdirmiştir. Dedelerin ekonomik zayıflıkları nedeniyle çeşitli işlerde çalışmaları nedeniyle bilgilerini günün koşullarına uyduramamaları ve yeni bilgiler edinmemeleri de onları zor durumda bırakmıştır. Bilgisizlikle suçlanmaya başlanmışlar, iletişim kurabildikleri taliplere de artık hakim olmaya başlamışlardır. Sonuç olarak dedelerin kendilerine bağlı talipleri sömürdükleri iddiası, herhangi bir dayanaktan yoksun bir iddiadır. Yukarıda verdiğim bir kaç örnek dışında Dede aileleri ekonomik bakımdan zayıf durumdadır. Eğer halkı sömürmüş olsalardı hem ekonomik bakımdan iyi durumda olurlar, hem de bu ekonomik güçlerini siyasal nüfuz alanına da yansıtmak suretiyle etkili olurlardı. Oysa ki bu durumda olan dede soylu sayısı bir elin parmaklarını geçemeyecek kadar azdır.

DEDELERİN CEMLERDE İÇKİ KULLANDIKLARI İDDİASI

Son olarak üzerinde durmak istediğim bir noktada "dolu" yada Cem'de içilen içecek meselesidir. Bu konu da tıpkı Alevilikle ilintili diğer konular gibi herkesin kendisine göre konuştuğu ve yazdığı bir konudur. Öyle ki herkes kafasına göre ahkâm keserek "dolu", "dem" sözcüğünden doğrudan içkiyi anlamaktadır. Bu sadece onun anlamlarından biri olmaktadır. Demek ki dolu sözcüğü hem etimolojik bakımdan hem de pratikte sadece içki olarak anlaşılmaktan uzaktır. Bugün bizim dolu olarak ifade ettiğimiz sözcük eski Türçedeki "tolu" sözcüğüne dayanmaktadır. Bu sözcüğün hem isim hem de sıfat olarak birçok anlamı bulunmaktadır. Bunlardan biri de içki ile ilgili olmaktadır. Kaldı ki bizim bu konudaki

hassasiyetimiz Cem'de içki içilip içilmemesinin doğru veya yanlış olduğu noktasında değil, bu durumun bütün Cemlere teşmil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Alevî-Bektaşî grupların tümünü aynı kategoride elde almak bilimsel açıdan büyük sorunlara yol açmaktadır. Alevilikle ilgili kimi yayınlarda Alevilik, Bektaşilik, ve esas olarak Alevilik dairesinde değerlendirilebilecek, ancak birçok farklı özellikleri de olan gruplar özensiz ve yüzeysel bir şekilde aynı özelliklere sahiplermiş gibi değerlendirilmiştir. Bu durum büyük kavram kargaşası ve kafa karışıklıklarını da beraberinde getirmiştir. Meselâ bu konuda en büyük olumsuzluk Dede Baba geleneğinden gelen Bedri Noyan'ın çalışmalarında görülmüştür.(52) Çelebi ailesine (Ulusoylar) karşı tahamülsüzlüğünü sürekli dile getiren Noyan, çalışmalarına Dede Baba geleneğine ait duaları, ibadetleri ve uygulamaları bütün Alevilerde böyleymiş gibi sunarak çok yanlış bir yol izlemiştir. Bunun bir sonucu olarak Bektaşî erkânı, Anadolu'daki bütün Alevilerinmiş gibi sunulmuş, Noyan'dan yararlanan kimi araştırmacılar ve okurlar da işin aslını araştırmadan yanlış bu bilgileri kullanabilmişlerdir. Bu örneği "içki" konusunda da açıklayıcı olması bakımından verdim. Kimi Bektaşî ve Tahtacı grupların Cemler'de belli bir üslup dahilinde içki alması, Anadolu'da Alevilerin çoğunluğunu temsil eden Doğu Anadolu'daki Kızılbaş Alevilerin içki aldığı anlamına gelmez. Bektaşîlere ve kimi Tahtacı gruplara bakarak Alevî Cemlerinde içki içilir derseniz yanlış olur. Benim ağırlıklı olarak Tokat, Malatya, Sivas, Erzincan ve Tunceli yöresine mensup Ocakzâde Alevî dedeleri ve talipleri arasında yaptığım araştırmalarda Cemlerde içki içildiğine dair hiçbir veriye ulaşamadım. Demek ki Alevî Cemlerinde yukarıda zikrettiğim gruplar dışında, içki içilmesi sözkonusu değildir. Kaldı ki Bektaşîlerde ve Tahtacılarda da bu belli bir üslup ve kurallar çerçevesinde yapılmakta olup, bu konunun kökenini anlamak bakımından L.P. Potapov'un çok değerli bir makalesi vardır.(53)

Sonuç olarak Dedelik Kurumu belli bir dönem çok önemli işlevler görmüştür. Bugün bu kurumun eski etkinliğine kavuşması olanaksız görünmekle birlikte, Alevî-

lerin bu kuruma sosyal gereksinimleri doğrultusunda yeni rol ve işlevler vermesi de söz konusu olabilir. Bunu zaman içerisinde göreceğiz. Son olarak Dedelik Kurumuna ilişkin bir araştırmadan elde edilen bazı sonuçlarla tebliğimi sonlandırıyorum.

DEDELİK KURUMUNA İLİŞKİN 1500 KİŞİ ÜZERİNDE UYGULANAN ALAN ARAŞTIRMASINA İLİŞKİN BAZI SONUÇLAR

TABLO I

- Alevilikle İlgili Bilgileri Kimden Öğrendiniz.

	Kişi	Yüzde(%)
Kendi kendime okuyup araştırdım	769	51.26
Ailemden öğrendim	218	14.26
Dede ya da rehberden öğrendim	411	27.4
Okullardan öğrendim	53	3.53
Başka	49	3.23

TABLO II

- Sizce Dedeler topluma faydalı mıdır?

	Kişi	Yüzde(%)
Faydalıdır	715	47.66
Faydasızdır	273	18.2
Bazıları faydalıdır	342	22.8
Fikrim Yok	44	2.93
Değişirlerse faydalı olabilirler	126	8.4

TABLO III

- Dedelerin hayatınızı değiştirecek önemli bir etkisi oldu mu?

	Kişi	Yüzde(%)
Hayır	457	30.47
Evet	1043	69.53

TABLO IV

- Dedelerin Etkileri (Evet diyen 1043 kişinin değerlendirilmesi)

	Kişi	Yüzde(%)
Cem'e katılmaya başladım	87	14.83
Kötü alışkanlıklarımı terkettim	51	4.87
İnanmazken inanmaya başladım	243	23.30
Aleviliğe ilgin ve sevgim arttı	321	30.78
İnancımı tümenden terkettim	203	19.46
Başka	138	13.23

TABLO V

- Sizce Dedelerin verdiği bilgiler hangi alanla ilgili olmalı? (Birden çok seçenek işaretlemek serbest bırakılmıştır.)

	Kişi	Yüzde(%)
Aleviliğin tarihini açıklamalı	584	14.83
Alevilikteki yol ve erkânı öğretmeli	1265	32.12
Cem dışındaki İbadet ve uygulamaları anlatmalı	962	24.43
Günlük olaylar ve dinsel açıklamalarını yapmalı	1083	27.75
Başka	64	1.63

KAYNAKLAR

- 1 Örneğin bk. M.F. Frenard, "Küçük Asya'da Dini Bir Tarih: Kızılbaşlar (1904)", Çev. D. Bayrak, DENG DERGİSİ, yıl: 7, sayı : 37, Eylül-Ekim 1996, ss. 40-44; H. N. Barnum, "The Kuzzel-bash Koords", AMERICAN MISSIONARY HERALD, Ağustos 1890, s. 343-346.
- 2 Bu konuda Tahir Harimi Balıoğlu'nun Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları (1940) adlı çalışması ilginç bir örnektir. Yine aynı çalışmanın mukaddemesini yazan Prof. Hilmi Ziya Ülken'in yazısı bu yanlış teze yönelik kısa fakat mükemmel bir yanıt niteliğindedir.
- 3 Alevi topluluklara sorarsanız "İslâmın özü biziz." diye yanıtlarlar
- 4 Bu konuda SEBİLÜRREŞAD MECMUASI'nda yeterli malzeme bulunabilir.
- 5 İstanbul'da 21-23 Kasım 1997 tarihinde İslâmî İlimler Araştırma Vakfı tarafından "Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayriler" adlı usullararası bir sempozyum düzenlenmesi bu olumlu ve yararlı gelişmelerdendir.

- 6 Bu araştırmalardan, Fuad Köprülü, F.W. Hasluck, Irene Melikoff, Süreyya Faruki ve Ahmet Yaşar Ocak gibi araştırmacıların, araştırmalarını kastediyoruz.
- 7 Bu konuda bk. Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm Türk Heterodoksisinin Teşekkülü, Gen. 2. baskı, İstanbul, Derđah Yayınları, 1996, s... 80-81.
- 8 Ocak, agy, s. 77.
- 9 Mum söndü iftirlarının kökeninde Osmanlı Devleti'nin Safevilerle bir ölüm-kalım savaşına girmesi kadar, Alevilerin bu dışa kapalı cemaat yapılanmalarının da payı olduğunu unutmamak gerekir.
- 10 şu anda idari bölümlenme bakımında Dersim adını taşıyan bir yer bulunmamaktadır. Dersim yüzyıllardır toplumsal özellikleri nedeniyle kısmen aşiretlerce özerk bir şekilde yönetilmiş şimdiki Erzincan, Tunceli ve Sivas'ın bazı bölümlerini kapsamaktadı. 1937'de Dersim vilayeti-nin adı Tunceli olarak değiştirildi.
- 11 Mehmet Erz, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, İstanbul, 1977, s. 106.
- 12 Ayrıntılı bilgi için bk; Mecduğ Mansuroğlu, "Dede" md., İslâm ANSİKLOPEDİSİ, c. III, s. 506; Süleyman Uludağ, "Dede" md., Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. VI, s. 76; Franz Taeschner, "Dede" md., Encyclopedia of İslâm, c. II, ss. 199-200; Asım Efendi'nin Burhn-ı Katı' Lugatı'nde de "dede" sözcüğünün Kalender ve Bektaş dervişleri için kullanıldığı belirtiliyor. Asım Efendi, Burhn-ı Katı', 1214, s. 264. F.W. Hasluck da dedeler konusunda yararlı bilgiler sunuyor. F.W. Hasluck, Christianity and İslâm Under The Sultans, vol: I, oxford, 1929, ss. 133-134, 147, 151-152, 338.
- 13 Pertev Naili Boratav, "Korkut-Ata" md., İslâm ANSİKLOPEDİSİ, c. VI, ss.860-866. Dede Korkut, Dedem Korkut veya Korkut Ata adlarıyla da anılır.
- 14 İsmail Hakkı Uzunarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, TTK Yay, 4.b., Ankara, 1988, s. 160.
- 15 Elvan Çelebi, Menkbu'l-Kudsıyye Fi Mensbi'l-nsıyye (Baba İlyas-ı Horasni ve Slalesinin Menkabevi Tarihi), Haz. İ.E.Erünsal-A. Y. Ocak, İ.. Ed. Fak. Yay., İst, 1984, s. 61.
- 16 Ömer Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", VAKIFLAR DERGİSİ, II, 1942, ss.279-365.
- 17 Hasluck, agy, vol. I, s. 338.
- 18 Bu konuda bk. Sezai ztrk, Tunceli'de Alevilik zerine Sosyolojik bir Deneme, İ.. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji BL, Basılmamış Mezuniyet Tezi, 1972.
- 19 Bu konuda şeyh Safi Buyruğu, İmam Cafer Buyruğu gibi Alevilerin temel kitaplarına bakılabilir. Ayrıca bk. Abdülbaki Gölpınarlı, Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İst, 1977, ilgili maddeler, Aynı yazar, "Kızılbaş" md., İslâm ANSİKLOPE-
- DiSİ, c. VI, s. 792. Dede nvanı Bektaşi ve Mevlevi tarikatlarında da kullanılırdı. Mevlevilikde çile doldurmuş dervişler "dede" nvanını alırdı. Bektaşilikde ise "dede-baba" şeklinde kullanılır ve Hacı Bektaş Tekkesi'nde pir postunda oturan Bektaşi Babası "Dedebaba" nvanıyla anılırdı.
- 20 Bu konularda mer Lütfi Barkan, Fuad Köprülü ve Ahmet Yaşar Ocak'ın eserlerine bakılabilir.
- 21 Bu konuda bk. Abdülbaki Gölpınarlı, "Kızılbaş" md., İslâm ANSİKLOPEDİSİ, c. VI, s. 792; Mehmet Yaman, Karaca Ahmed Sultan Hazretleri, 3.b., İst., 1989, s:140; Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler, Ankara, TTK Yayınları, 1992, s. 102.
- 22 Bu konuda bk. Mirza Abbaslı: "Safevilerin Kökenine Dair", BELLETEN, cilt: XI, sayı:158, Nisan 1976, s. 304 ve devamı.
- 23 Abbaslı, agm, s. 305-309.
- 24 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk, C. Van Arendonk, "şerif" md., İslâm ANSİKLOPEDİSİ, c. XI, ss. 435-442; Clement Huart, "Ali Evldi" md., İslâm ANSİKLOPEDİSİ, c.I, s. 320; M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yay, İstanbul, 1993, c. II, s. 647.
- 25 Bu konuda bk., Halil İnalıcık, "Türkler" md., İslâm ANSİKLOPEDİSİ, c. XII/II, s. 290; Müneccimbaşı Ahmed Dede, Sahaif-l-ahbar fi Vekayi-l-a'sr, Çev: İ. Erünsal, Tercüman Yayınları, Tarihsiz, c. I, s. 53; Hayrullah Efendi, Devlet-i aliyye-i Osmniye Tarihi, Sad. Zuhuri Danışman, Son Havadis Yay, İst, 1971, c. I, s. 11; Abbaslı, agm, s. 305.
- 26 Bu konuda M. Abbaslı'nın değerli makalesi ayrıntılı bilgiler sunuyor.
- 27 Soy konusunda M. ř. Fırat şu bilgileri veriyor: "... şöyle ki, yukarıda akladığım gibi bunların kendilerini yalnız Alevi bilmeleri ve Alevi-Bektaşi akidesine göre Hazreti Peygamber ve İmam Ali evlatlarına karşı sonsuz bir sevgi ve sayđı göstermeleri, rastgele ben Seyyidim diyen bazı Alevi babalarının işlerine yaramış, bunlar aslen Türk oldukları halde neseblerini Peygambere kadar uzatıp halk üzerinde büyük bir nüfuz kazanmışlar..." M. şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, MEB Yayınları, 2b., Ankara, 1961, s. 25.
- 28 Aytekin, agy, s. 12. Ayrıca bk. Yaman, şeyh Safi Buyruğu, İstanbul, 1994, ss.41-42, 67, 89.
- 29 Yahya Benekay, Yaşayan Alevilik, Varlık Yayınları, İstanbul, 1967, s. 37-38.
- 30 Bilindiği zere Evliya Çelebi nl Seyahatnamesinde sık sık abartılı ifadelere de yer vermektedir. Ancak şumnu kentinde varolan "seyyid"lerle ilgili bilgi başka verilerle birlikte değerlendirildiğinde büyük lde doğru olduğuna hükmedilebilir.

- 31 Bu konuda bk. Evliya Çelebi, Seyahatname, "On Yedinci Asır Hayatından Lavhalar" Sansürce Çıkarılmış Parçalar, Hz. M. N. Özön, c. 3, Ankara, Akba Kitabevi, 1945, s. 168.
- 32 Mehmet Yaman (Çev.), Seyyid Nizamoglu Hayatı- Eserleri-Divanı, Can Yayınları, İst., 1976, s. 194.
- 33 Öm. bk., Abdülbaki Gölpınarlı, Vilâyet-nâme, İstanbul, 1958, ss.100-101.
- 34 Bu konuda bk., Aşık Ali Metin, Pençe el Aba, İstanbul, 1992, s. 212.
- 35 Alevilerdeki ocakların, eski Türlerdeki ocak kültü ile ilgili olması kuvvetle muhtemeldir. Bu konunun araştırılması gerekmektedir.
- 36 Bu hiyerarşik yapılanmada, en güçlü ve üstün ocakların İmam Zeynel Abidin'e bağlı olanlar (soyundan gelenler) olduğu görüşü pek sağlıklı görünmüyor. Bu dayanaksız görüşü sadece, İmam Zeynel Abidin soyundan geldiğini söyleyen Muharrem Naci Orhan adlı bir Dede savunmaktadır. Böyle Evlad-ı Resul olduğuna göre, böyle bir ayırım dayanaksız olur. Bu nedenle bu iddia kendi ailesini daha üstün gösterme amacından başka bir şekilde açıklanamaz kanısındayım. Bu görüş için ayrıca bk. Nejat Birdoğan, Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları, Alev Yayınları, İstanbul, 1992, s. 148; Muharrem Naci Orhan, "Politikacıların Alevi-Sünni Kışkırtmasının...", TÜRK YURDU, sayı : 88, Aralık 1994, ss.66-67
- 37 Anadolu'da zaman zaman yaşanan bu sürgünler konusunda Prof. Barkan "Anadolu'dan Rumeliye yapılmış olan tehcir ve iskânlar arasında, yeni fethedilen memleketleri iskân hususunda adama olan ihtiyacıtan ziyade anavatanında siyasi veya dini bir gaile çıkarmalarından korkulan bazı "hétérodoxe unsurların şerhlerinden kurtulmak için, siyasi maksatlarla yapılan sürgünleri de zikretmek lazım gelir..." diyor. Bu konuda bk., Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğundabir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, c. XV, 1953, no:1-4, s. 228.
- 38 Abdülbaki Gölpınarlı, "Kızılbaş", md., İslâm ANSİKLOPE-DİSİ, c. VI, ss. 794-795.
- 39 Gölpınarlı, agm, ss.790, 794-795.
- 40 Bu konuda bk., A. Yılmaz, Tahtacılar Gelenekler, Ankara 1948, s. 17; Neşet Çağatay, "Tahtacılar" md., İslâm ANSİKLOPEDİSİ, C. XI, s. 670.
- 41 Bu Konuda Bk. Mehmet Yaman, Karaca Ahmed Sultan-hazretleri, 3.b., İstanbul, 1989, S.. 135-143.
- 42 Bu kaynaklardan bazıları: Gölpınarlı'nın, zikredilen makale ve eserleri; Birdoğan'ın adı geçen eseri, s. 181; Fırat'ın adı geçen eseri, ss. 55-63; Bedri Noyan, "Bektâşi ve Alevi konusunda bir Gezinti", TÜRK YURDU, sayı:88, Aralık 1994, ss. 34-38; Ali Kemali, Erzincan Tarihi..., Kaynak Yayınları, 2.b., İst., 1992, ss. 151-163; Hasan Ne-deim Şahhüseynoğlu, Malatya Balıyan Aşireti, Malatya, 1991, ss. 81-94.
- 43 Yan Yatur veya Yan Yatroğulları diye de adlandırılan Tahtacı Alevilerin bağlı olduğu ikinci ocaktır.
- 44 Seyyid ve Şerifler hakkında bir araştırma için bk. Rüya Kılıç, Hilafet Mücadelelerinin İslâm Tarihinde ve Osmanlı İmparatorluğunda Toplumsal Yapıdaki İzdüşümü: sey-yid ve Şerifler, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bl., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994
- 45 Bu konuda bk. Naşit Uluğ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1939.
- 46 Turhan Feyzioğlu, Atatürk Yolu, (Turhan Feyzioğlu koordinatörlüğünde bir heyetçe hazırlanmış), 2.b, ank, 1987, s. 207.
- 47 Şu anda 70 yaşlarında olan bir Dede kızı ve yine 75 yaşında olan bir talip bu olaylara şahit olduklarını bana anlattılar.
- 48 Rıza Yetişen, "Naldöken Tahtacıları", Türk Folklor Araştırmaları, sayı:17, Aralık 1950, s. 265.
- 49 İsmail Hakkı, Çepniler Balıkesir'de, 1935, s. 28; Bazı araştırmacılar ise bu durumu I. Dünya Savaşı yıllarından başlatıyorlar. Bu konuda bk. Besim Atalay, Bektaşilik ve Edebiyatı, İstanbul, 1991, s. 37; Nermin Erdentuğ, Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki, Ankara, 1971, s. 51.
- 50 Ancak bir burada Alevilik konusu üzerinde durduğumuz için konunun bu boyutunu ele alıyoruz.
- 51 Dedelik ünvanının çeşitli siyasal ve ekonomik yarar umanlarca sık sık kullanıldığı medyada çıkan haberler üzerinde yapılabilecek küçük bir araştırmayla anlaşılabilir. Kimi partilere katılımlarda katılanların "Dede" olmaları özellikle vurgulanmakta veya basına açıklamalarda bulunanların "Alevi dedesi" olduklarına dikkat çekilmektedir. Burada onun Alevilikle ilgili açıklamalarının "doğru" bir kaynaktan verildiği öne çıkarılmaktadır.
- 52 Bu konuda özellikle bk.: Bedri Noyan, Bektaşilik Alevilik Nedir, Gen. 2.b., Ankara, 1987. Noyan bu çalışmada Bektaşî ve Alevilerdeki erkânı aynı başlıklar altında ele alarak büyük kavram kargaşasına yol açmıştır.
- 53 L. P. Potapov, "Göçebelere İbtidai Cemaat Hayatlarını Anlatan Çok Eski Bir Adet", İ.Ü. EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH DERGİSİ, cilt: XI, sayı :15, Eylül 1960, ss.71-84.